

TIESU VARAS JĒDZIENS LEĢITIMĀCIJAS KONTEKSTĀ

CONCEPT OF JUDICIARY IN THE CONTEXT OF LEGITIMACY

Diāna Adamoviča, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras doktorante

Summary

In a democratic state, which is guided by the rule of law, the bodies of state draw their legitimate power from sovereign, including judiciary bodies. Therefore, the opinion of nation is of a critical importance. The aim of this paper is to find out whether the examined aspects of democratic legitimacy require judiciary to communicate with the society. In order to achieve this aim, the author will analyse historical reasons behind society's trust in judiciary on the basis of philosophical categories. The author applies historical and analytical methods.

Atslēgvārdi: tiesu varas jēdziens, tiesu varas leģitimācija, tiesu varas komunikācija.

Keywords: the concept of judiciary, judicial legitimacy, judicial communication.

Ievads

Nereti atsevišķi tiesas spriedumi vai lēmumi lietas iztiesāšanas gaitā izraisa sabiedrībā plašu rezonansi. Periodiski tiesas nospriestais rada saspīlējumus ar sabiedrību. Eiropas Cilvēktiesību tiesa jau 1991. gadā lietā *Borgers v. Belgium* norādīja uz pieaugošu sabiedrības jutīgumu pret taisnīgu tiesvedību.¹ Tas savukārt rada augstāku plašām publiskām diskusijām dažādās informācijas platformās, sākot ar tiesas spriedumu kritiku, tiesnešu un tiesu varas institūciju efektivitātes kritiku līdz pat atsevišķu tiesu institūciju nepieciešamībai kā tādai.² Šādas sabiedrības diskusijas nevar atstāt bez ievēribas. Latvijas tauta ir valsts varas avots un suverēnās valsts

¹ The European Court of Human Rights. Case of *Borgers v. Belgium*, No. 12005/86, 30 October 1991, 24. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%222001-57720%22%5D%7D> [aplūkots 13.12.2020.].

² Šādas diskusijas sabiedrībā redzamas periodiski. No nesenākajiem piemēriem ir Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 02.02.2021. spriedums lietā Nr. SKK-1/2021 (12812001312), ar kuru atcelts Rīgas apgabaltiesas spriedums akciju sabiedrības "Latvenergo" amatpersonu korupcijas lietā. Spriedumu kritizēja žurnālisti, sīkāk sk.: <https://twitter.com/NellijaL/status/1359907700155572227> [aplūkots 19.02.2021.], kā arī prokurors M. Leja, sk.: <https://ir.lv/2021/02/17/absoluti-nepienemams-rezultats/> [aplūkots 19.02.2021.]. Savukārt nesenākā diskusija par Latvijas Republikas Satversmes tiesas nepieciešamību kā tādu diskutēja Saeimas deputāti 21.12.2020. sēdē plkst. 12.00 (videotranslācija). Sk. sīkāk: 00.03.50–00.06.13. min. un 00.40.32–00.41.01. min. Pieejams: https://cdn.tiesraides.lv/saeima.lv/20201221135701_saeima.lv_1_0_0 [aplūkots 24.12.2020.].

varas nesēja,³ savukārt demokrātijas jēdziena kodols ir sabiedrības vairākuma īstenošana. Tas ir cieši saistīts ar tautas suverenitātes principu. Suverēnās valsts varas nesējai – tautai – ir jāspēj ietekmēt lēmumu pieņemšanu valstī. Tautas gribai ir jābūt valsts varas pamatā, jābūt valsts varas avotam.⁴ Līdz ar to ir vērtīgi pārskatīt tiesu varas jēdzienu tieši leģitimācijas kontekstā, jo tiesu varas pienākums komunicēt ar sabiedrību ir cieši saistīts ar demokrātiskās leģitimācijas aspektiem.

Ievērojot minēto, šā raksta galvenais mērķis ir izanalizēt tiesu varas jēdzienu no leģitimācijas aspektiem. Centrālais problēmjautājums ir, vai no tiesu varas demokrātiskās leģitimācijas aspektiem tiesu varai izriet pienākums komunicēt ar sabiedrību. Lai cik sākotnēji pašsaprotams šāds pētāmais jautājums varētu šķist, tā nebūt nav. Suverēns ir leģitimējis tiesu varu spriest tiesu. Komunikācija pati par sevi ir ļoti plašs pamatjēdziens, taču ir visnotaļ skaidrs, ka tiesa var komunicēt ar sabiedrību, spriežot tiesu (komunikācija tiesas sēdēs, komunikācija caur nolēmumiem, caur atsevišķajām domām, blakus lēmumiem, caur tiesas sūtītajiem dokumentiem u. c.). Vienlaikus tiesa var komunicēt ar sabiedrību, izejot no tiesas spriešanas rāmja, piemēram, caur medijiem, vebināriem, sociālajos tīklos u. c. informācijas kanālos un veidos. Uzskaitītais komunikāciju instruments skaitis nav izsmelošs. Līdz ar to jautājums, vai tiesai no demokrātiskās leģitimācijas aspektiem izriet pienākums komunicēt ar sabiedrību, analizējams daļā, kurā tiesai jākomunicē ar sabiedrību ārpus tiesas spriešanas procesa.

Tiesu varas leģitimācijas koncepts ir apjomīgs. Tālab autore sašaurinās arī pētāmo kontekstu. Rakstā tiks sniegts vispārīgs pārskats par tiesu varas vēsturisko leģitimāciju, pētot galvenos iemeslus, kas vēsturiski nodrošināja sabiedrības uzticību tiesas spriedumiem. Autore pievērsīsies tiesu varas demokrātiskās leģitimācijas aspektiem Latvijā, analizējot argumentus nepieciešamībai tiesu varai komunicēt ar sabiedrību. Turklāt pētāmais jēdziena konteksts pētīts, meklējot kopsakarības tiesībfilozofiskās kategorijās.

Raksta ierobežotā apjoma dēļ izmantotas tikai divas metodes – vēsturiskā un analītiskā.

1. Jēdziens “tiesu vara” no leģitimācijas aspekta

Terminoloģiski ar jēdzienu “tiesa” (no latīņu val. vārda *iudicium*) saprotama tiesa, tiesāšana kā procesuāls tiesisks akts, tiesas vieta, tiesas spriedums un spriešanas spēja,⁵ citviet jēdziens “tiesu vara” latīņu valodā lietots kā *iudicarius*⁶ un *iustitia*.⁷ Savukārt leģitimitāte (no latīņu val. vārda *lēgitimō*) terminoloģiski nozīmē padarīt likumīgu.⁸ Vienkāršoti paskaidrojot tiesu varas jēdzienu, tiesa ir

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 20.11.2007. sprieduma lietā Nr. 2007-10-0102 31.1. punkts.

⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 19.05.2009. sprieduma lietā Nr. 2008-40-01 11. punkts.

⁵ Rāta A. Latīņu valoda juristiem. Rīga: Zvaigzne, 1991, 306. lpp.

⁶ [b. a.] Latin-English dictionary. Pieejama: <https://www.online-latin-dictionary.com/latin-english-dictionary.php?parola=iudicarius> [aplūkota 15.11.2020.].

⁷ Neimanis J. Tiesu spriež Latvijā rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas un Augstākā tiesa, bet kara vai izņēmuma stāvokļa gadījumā – arī kara tiesas. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 31. lpp.

⁸ Sk. arī: *lēģitimātio* – leģitimācija, juridisks akts, ar kuru konkubinātā dzimušais iegūst laulība dzimuša stāvokli; *lēģitimus* – likumisks, likumīgs, ar likumu pamatots. Rāta A. 1991, 308. lpp.

cilvēks vai cilvēku kopums, kuram piemīt vara izšķirt konfliktu.⁹ Taču, kā to jau terminoloģiski norāda leģitimitātes jēdziena skaidrojums, rodas jautājums: kas šo varu tiesai piešķir? Uz šo jautājumu nav iespējams atbildēt, neanalizējot arī valsts varas leģitimācijas konceptu kopumā. To, vai tiesu varai ir pienākums komunicēt ar sabiedrību, lielā mērā ietekmē tas, no kā ir izcēlušies valsts vara un kā tā tiek īstenota. Tāpēc, pievēršoties tiesu varas vēsturiskajai un demokrātiskajai leģitimācijai, tiks vispārīgi iezīmēti arī galvenie ideju strāvājumi dažādos valsts varas leģitimitātes konceptos.

1.1. Tiesu varas vēsturiskā leģitimācija

Ikviens zinātnieks par tiesu varas pirmsākumiem diskutē piesardzīgi. *Dr. iur.* Gatis Bārdiņš rakstīja, ka, “Meklējot atbildi uz jautājumiem, kas tie ir par cilvēkiem, kuri izšķir konfliktu, un kas tā ir par varu, kura viņiem piemīt, jau sastopami atšķirīgi viedokļi. Šos viedokļus var iedalīt atkarībā no tā, vai tiesas spriešana tiek saistīta ar valsts varu vai nē. Tādēļ arī tiesas spriešanas pirmsākumus vieni meklē jau pirmvalsts sabiedrībās, bet citi tikai sabiedrībās ar valsti”¹⁰. Ievērojot raksta ierobežoto apjomu, primāri analizējama tiesu vara sabiedrībās ar valsti. Latviešu jurists un vēsturnieks Arvēds Švābe (1888–1959) rakstīja, ka “Pirmā pamatideja ir uzskats par tiesību dievišķīgo dabu, kas, kā zināms, jau 4000 gadus – sākot ar babiloniešu valdnieka Hammurabi (1792. g.–1750. g. p. m. ē.) ap 2100 gadus priekš Kr. izdoto *Codex Hammurapi* un beidzot ar 1918. gada likuma spēku ieguvušo *Codex iuris canonici* – par tiesību avotu pieņem Dievu”¹¹. Tomēr tā nav pirmā pamatideja. Hammurabi likumu krājumu patiešām ilgstoši uzskatīja par vecāko rakstīto likumu krājumu cilvēces vēsturē, līdz tika atrasti senāki rakstītie likumi.¹² Izrādījās, ka Hammurabi likumu krājums Babilonā turpināja Divupē vēl šumeru-akadiešu kultūrā izveidoto tiesību tradīciju¹³ līdzās citām senajām kultūrām. Tomēr vienojošā iezīme visām senajām kultūrām ir Dievs, kas ir tiesību avots un valsts varas leģitimācijas pamats kopumā.

Piemēram, Senajā Ēģiptē tiesību sistēmas pamatā bija *Maat* jēdziens, kas tiesiskā izpratnē bija visaptverošs taisnīgums. Tas ir tiesību princips ar augstāko juridisko spēku. Faraons tika uzskatīts par saules dieva Ra dēlu un dieva Hora inkarnāciju, kas, pārvaldot valsti, rīkojās dievu vārdā. Likumdošana un tiesas spriešana bija faraona dievišķās funkcijas, kurās viņš darbojās nevis kā cilvēks, bet gan kā dievs.¹⁴ Tādējādi valsts varas orgāna leģitimitātes pamats, kas konkrētajā piemērā ir faraons, ir dievišķu un augstāku spēku piešķirts. Šāds pārdabisks leģitimitātes pamats pats par sevi ticības līmenī nodrošināja sabiedrībai paļāvību, ka tiesa tiek spriesta taisnīgi. Tiesas procesos Senajā Ēģiptē tika izmantotas arī “dieva tiesas”

⁹ Cotterrell R. *The Sociology of Law. An introduction.* 2nd edition. London: Butterworth, 1992, p. 207.

¹⁰ Bārdiņš G. *Dialoga loma tiesas spriešanā.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, [VIII], 25. lpp.

¹¹ Švābe A. *Straumes un avoti.* Rīgā: [b. i.], 1938, 15. lpp. Pieejams http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:g_001_0302028761|page:1|issueType:B [aplūkots 24.01.2021.].

¹² Renger M. J. *Hammurabi.* Encyclopedia Britannica, 2020. Pieejams: <https://www.britannica.com/biography/Hammurabi> [aplūkots 25.01.2021.].

¹³ Osipova S. *Hammurabi likumu krājums.* Nacionālās enciklopēdijas šķirklis. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5969>. [aplūkots 15.01.2021.].

¹⁴ Osipova S. *Eiropas tiesību priekšvēsture. Senās Ēģiptes, Divupes, Izraēlas, Grieķijas tiesības.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 28.–29. lpp.

jeb ordālījas.¹⁵ Dieva tiesas pamatā ir cilvēku ticība, ka dievi ir ieinteresēti taisnīgumā virs zemes un nepieļaus tiesai pieņemt netaisnīgu spriedumu. Savukārt, ja svarīgos jautājumos patiešām pastāvēja kādas šaubas par patiesību vai izvēli, plaši tika izmantoti orākuli, kas ļāva cilvēkiem noskaidrot dieva gribu, nākotnes notikumus un patiesību.¹⁶

Vēsturiski ar Dieva gribu tika pamatota arī monarhiju valsts iekārta. Monarham piešķirtā vara tika atzīta kā dievišķa un Dieva gribu īstenojoša. Tādējādi ikviena nākamā monarha valdīšanas fakts bija Dieva gribas īstenošanās. Nevienam nebija tiesību apšaubīt attiecīgā valdnieka dievišķās tiesības. Dieva griba bija absolūto monarhiju leģitimitātes avots un pamats.¹⁷ Tomēr arī šāds leģitimitātes pamats ir joprojām pārdabisks. Tas joprojām uzticības līmenī saglabā sabiedrības paļāvību par varas izlietojuma taisnīgumu un nepieprasa papildu komunikāciju ar sabiedrību.

A. Švābe norāde, ka 13. gadsimtā Eiropā pastāvēja suverēnās varas duālisms, proti, pāvests kā Dieva vietnieks valdīja pasaules garīgās varas zobenu, savukārt Romas valsts vācu tautības ķeizars kā baznīcas pārstāvis turēja laicīgās varas zobenu. Tas atsaucās uz Baltijas starptautiski tiesisko stāvokli: vienā laikā viņa bija katoļu baznīcas un Vācijas ķeizarvalsts īpašums.¹⁸ Tieši tāpēc vietējie bīskapi klausīja diviem kungiem: pāvestam un ķeizaram. No pāvesta viņi dabūja garīgo varu, no ķeizara – laicīgo.¹⁹ Vācijas novadā nebija nevienas vācu valsts tiesas, bet tiesas un taisnības nesējs bija vietējais zemes kungs – bīskapa vai ordeņa mestrs.²⁰ Vācijas ķeizars zemes bīskapiem piešķīra laicīgo varu un iecēla tos vācu firsta kārtā. Tā sauca lielmaņus, kuriem pats ķeizars bija devis tiesības kādā novadā (piemēram, Baltijā) kalt naudu, spriest tiesu, ievākt nodokļus, ņemt muitu un celt pils.²¹

Neizvēršot tālāku diskusiju par tā vēsturiskā perioda un teritorijā valdošajām tiesu varas leģitimitātes niansēm, ir nepārprotami skaidrs, ka tiesu varas leģitīmācijas pamats vēsturiski ir bijis Dievs vai Dievu spēka pilnvarots valdnieks.

¹⁵ Dieva tiesa (ordālījas) – uz reliģiskiem ticējumiem balstīta apsūdzētā vai pārvnieku pārbaudes veids, kas pastāvēja jau pirmsvalstiskās sabiedrības laikā un pastāv visus viduslaikus Eiropā. Jēdziena plašāku skaidrojumu lasīt: Osipova S., Lazdiņš J. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi. Rīgā: [b. i.], 1998, 4. lpp.

¹⁶ Osipova S. 2017, 44.–45. lpp. Vairāk par justīciju un tiesas procesiem senajās kultūrās interesentiem lasīt šajā avotā.

¹⁷ Pleps J. Dievs un Satversme. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 377. lpp. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31079/Tiesibu_sekcija_LU_73-konference.pdf?sequence=1&isAllowed=y [aplūkots 18.02.2021.].

¹⁸ Sīkāk par vēstures liecībām, ko autors analizē, pierādot šo tēzi, interesentiem lasīt šeit: Švābe A. Latvju kultūras vēsture. II daļa. Feodālā satversme. Rīgā: [b. i.], 1922, 175. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0302049636|article:DIVL1520|page:62|issueType:B [aplūkots 19.02.2021.].

¹⁹ Švābe A. Latvijas vēsture. Otrās pārlobotais iespiedums. Rīgā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1925, 101. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0309090425|page:101|issueType:B [aplūkots 27.01.2021.].

²⁰ Turpat, 147. lpp. Vairāk par tiesu varas nodošanas apmēriem un procedūru interesantiem skatīt šeit: Švābe A. Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā. Novilkums no Zemkopības ministrijas izdevuma "Latvijas agrārā reforma", 1930. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0308086787|article:DIVL263|page:35|issueType:B [aplūkots 27.01.2021.].

²¹ Švābe A. 1925, 102. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0309090425|page:102|issueType:B [aplūkots 27.01.2021.].

Tas ticības limenī vēsturiski nodrošināja sabiedrības pārliecību par tiesu varas izlietojumu.

1.2. Saprātīgais indivīds

Sakralizētā valsts varas leģitimitācija mainījās, līdz Rietumu kultūrā valsti nošķīra no Baznīcas, tā atņemot tiesas procesam sakrālo aspektu, kas iepriekš ticības limenī nodrošināja sabiedrības pārliecību, ka tiesa darbojas tikai taisnīgi.²² Tiesību filozofijā jau pirmsokrāta perioda domātāji, kā Dēmokrits (*Dēmokritos*, apm. 460–370 g. p. m. ē.), atteicās no mitoloģijas un priekšstatiem par dievišķiem spēkiem. Piemēram, minētais domātājs Dēmokrits mēģināja izskaidrot sabiedrības un valsts veidošanos ar cilvēku eksistences reālām vajadzībām.²³

Jauns dabisko tiesību koncepts attīstījās 17. gadsimtā. Nopelni šā koncepta attīstības veicināšanā pienākas daudziem tālaika domātājiem, tostarp Hugo Grocijam (*Hugo de Groot*, 1538–1645).²⁴ Tiesību vēsturnieks Eriks Anners (*Erik Gustaf Erland Anners*, 1916–1997), rakstot par H. Grocija veikumu dabisko tiesību koncepta attīstībā, citēja H. Grocija citātu, ka “Dabiskās tiesības pastāv arī tad, ja Dieva nav”²⁵, tādējādi nepārprotami norādot, ka Dievs nav tiesību avots. E. Anners norādīja, ka šajā laikposmā domātāji atbrīvojās no kristīgā teokrātiskā pasaules uzskata, tādējādi zinātniski kritiskajai izpētei tika piešķirta liela nozīme. Tiesības kā dievišķu spēku apveltītas pakļauj zinātniskai nozīmei arī Roberts Akmentiņš (1880–1956), norādot, ka “Tiesību izskaidrojums ar dievišķu gribu sen ir atmests, jo tam nav zinātniskas nozīmes. Visiem būs skaidrs, ka dievišķo gribu katrs saprātīs citādi, mežonis citādi kā kristīgais”.²⁶

Faktiski racionālistiskā domāšana stājās pret esošo pasaules kārtību un ietekmēja arī reformatoru kustību.²⁷ Vēsturiski revolucionārās kustības, kuru mērķis bija monarha suverenitātes aizstāšana ar tautas suverenitāti un bieži vien republiku nodibināšana, vērsās ne vien pret pašu monarhu, bet arī pret Dievu kā monarha varas pamatojumu.²⁸

Vienlaikus, kā tas jau tika iepriekš norādīts, jāpiebilst – uzskati, ka dabiskie taisnīguma principi pamatojas saprātā, pastāvēja arī senāk, piemēram, antīkajā filozofijā tos paudis Marks Tullijs Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*, 106. g. p. m. ē. – 43. g. p. m. ē.). Tomēr īstu uzplaukumu tas piedzīvoja 17.–18. gadsimtā, kas bija saprāta tiesību ziedu laiki.²⁹ Vispārīgi racionālisma atziņas ir rodamas gan antīkajā filozofijā, gan Kristus morālajā maksimālmā, nemaz nerunājot par humānistu dzīves ētiku. Taču 17. gadsimta domātāji atšķiras ar to, ka no atsevišķām atziņām vai blakusparādībām pārvērs *ratio* par apzinātu principu, kas ir morāles pamatā. Viņi katrs citādi virza jauno laiku Eiropas domāšanu pretī pārliecībai par prāta

²² Osipova S. Taisnīga tiesa un sabiedrības viedoklis. Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu. Autoru kolektīvs prof. Ringolda Baloža zinātniskā vadībā un redakcijā. Rīgā: Latvijas Vēstnesis, 2019, 88.–89. lpp.

²³ Meļķis E. No tiesību filozofijas vēstures. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997, 7. lpp.

²⁴ Robinson O. F. European legal history. Third edition. Oxford University Press, 2000, p. 213.

²⁵ Аннерс Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999, с. 218.

²⁶ Akmentiņš R. 1934, 13. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:g_001_0304042140|page:13|issueType:B [aplūkots 05.02.2021.].

²⁷ Аннерс Э. 1999, с. 218–219.

²⁸ Pleps J. 2015, 378. lpp. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31079/Tiesibu_sekcija_LU_73-konference.pdf?sequence=1&isAllowed=y [07.02.2021.].

²⁹ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Jānis Neimanis, 2004, 28. lpp.

noteicošo lomu visās dzīves sfērās, arī morālē.³⁰ Tādējādi tika iekustinātas idejas par valsts varas leģitīmācijas pamatiem – kas saprātīgā indivīda acīs būtu racionāls un tiesisks.

2. Tiesu varas demokrātiskā leģitīmācija: vai tiesai ir pienākums komunicēt ar sabiedrību?

Žans Žaks Ruso (*Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778) sabiedriskā līguma teorijā par suverenitātes aktu norādīja, ka “Tā nav konvencija starp augstāku un zemāku, bet gan starp grupu personu un katru tās personu. Tas ir leģitīmi, jo pamatojas uz sociālo līgumu. Tas ir taisnīgi, jo visiem kopīgs, noderīgs, jo tam nevar būt cita objekta, kā vien vispārējs labums un stabilitāte, ko garantē sabiedriskais un augstākais spēks. Kamēr subjekti pakļaujas šādām konvencijām, viņi nepakļausies nevienam citam, kā vien savai gribai”³¹. Šis citāts spilgti atspoguļo izpratni par demokrātisko leģitīmāciju jeb valsts varas izcelšanos, kas ir imanents ar tautas gribu.

Latviešu jurists Kārlis Dišlers (1878–1954), citējot Lielās franču revolūcijas darbinieku Emanuelu Žozefu Sijesu (*Emmanuel Joseph Sieyès*, 1748–1836), kas savos politiskajos pamfletos attīstīja veselu mācību par satversmes varu, kura stipri iespaidoja arī vēlāko franču politisko literatūru, norādīja, ka “Tauta pastāv pirms visa cita, tā ir pats likums [...] Konstitūciju nevar radīt uz konstitūciju pamatota vara (no franču val. *pouvoir constitue*), bet vienīgi satversmes vara (no franču val. *pouvoir constituant*), t. i., konstituējoša vara, satversmi jeb konstitūciju radoša vara. Nevien no deleģētās varas veidiem nevar darīt nekādu iespaidu uz satversmes varu [...]”³² Arī Satversmes sapulcē referents Jānis Purgalis (1869–1934) atsaucās uz minēto franču valstsvīru E. Ž. Sijesu, norādot, ka Satversmes vara var piederēt tikai pašai tautai: tauta pastāv agrāk nekā viss cits. Viņa ir visa pamats, un viņas griba ir vienmēr likumīga. Tā ir pats likums.³³

Tas, ka Latvijas suverēnā vara pieder Latvijas tautai, *expressis verbis* nostiprināts Latvijas Republikas Satversmes 2. pantā.³⁴ No pozitīvisma viedokļa varētu apgalvot, ka tiesu varas konstitucionālais leģitimitātes pamats ir suverēna izteiktā griba, kas nostiprināta rakstītajā konstitūcijā. Savukārt tiesas un tiesnešu darba organizācija konkretizēta speciālajā likumā, ko pieņēmuši suverēna priekšstāvji. Citiem vārdiem, tiesas spriešanu regulē un ierobežo tautas vārdā pieņemtie likumi.³⁵

³⁰ Lasmane S. Rietumeiropas ētika. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 86. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0302052258|article:DIVL805|page:4|issueType:B [aplūkots 07.02.2021.].

³¹ The Social Contract and Discourses by Jean-Jacques Rousseau, translated with an Introduction by G.D.H. Cole. London and Toronto: J. M. Dent and Sons, 1923, p. 55. Pieejams: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/638/Rousseau_0132_EBk_v6.0.pdf [aplūkots 08.02.2021.].

³² Dišlers K. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati. Rīga: A. Gulbis, 1931, 29. lpp.

³³ [b. a.] Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 11. sēde, kas notika 12.10.1921. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas projekta apspriešana un apstiprināšana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 257. lpp. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf [aplūkots 11.02.2021.].

³⁴ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 23.02.2021.].

³⁵ Osipova S., Strupiņš A., Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Jurista Vārds, 09.03.2010., Nr. 10 (605). Pieejams: <https://m.juristavards.lv/doc/206150-tiesu-varas-neatkaribas-un-efektivitates-palinelinasanas-un-nostiprinanas-rezerves/> [aplūkots 08.02.2021.].

Taču paliek atklāts jautājums: vai tiesu varai ir pienākums komunicēt ar sabiedrību ārpus tiesas spriešana rāmja? Kā darbā tika secināts, teorētiski suverēns jau ir izteicis gribu tiesu varas sistēmai un pats nodevis tai pilnvarojumu spriest tiesai. Tiesas spriešana ir pakļauta likumam tā plašākajā nozīmē, tiesu varas darbību nodrošina valsts varas dališanās princips, kas savukārt garantē tiesu un tiesnešu neatkarību, kā arī nodrošina, ka vienā valsts varas atzarā nekonzentrējas pārlieta vara. Turklāt pastāv taisnīgas tiesas procesa garantijas – objektivitāte, vienlīdzība tiesas priekšā un procesa atklātība. Atklātā procesā pieņemti nolēmumi ir plaši pieejami sabiedrībai, savukārt nolēmumos tiesa plaši atspoguļo rezultāta motivācijas gaitu³⁶. Tad rodas jautājums: vai šo minēto faktoru kopums nav pietiekams, lai sabiedrība tiesiski demokrātiskā valstī gūtu uzticību tiesu varai?

Demokrātiskās leģitimitācijas jēga ir piesaistīt valsts varu tautas gribai – nodrošināt, lai valsts darbība atbilst tautas gribai.³⁷ Tātad neviens varas atzars nevar būt absolūti neatkarīgs, jo demokrātijā katru, kas strādā valsts vārdā, ierobežo tautas suverenitāte, uz kuras bāzes tiek deleģētas funkcijas valsts institūcijām.³⁸ Demokrātiskajai leģitimitācijai ir trīs formas – funkcionālā, personālā un saturiskā. Šīm formām ir jāpastāv vienlaikus un jāsasniedz noteikts kopējs leģitimitācijas līmenis. Personālā leģitimitācija nozīmē nepārtrauktu leģitimitācijas ķēdi no tautas līdz katram valsts varas īstenotājam.³⁹ Taču kā tautas griba tiek piesaistīta tiesu varas darbībai?

Latvijas Republikas Satversmes tiesa un tiesas ir konstitucionālie orgāni, kuru funkcionālās leģitimitātes pamats ir Latvijas Republikas Satversmes 85. pants (Satversmes tiesas leģitimitātes pamats) un 84. pants (tiesu leģitimitātes pamats). Savukārt tiesu varas personālās leģitimitātes pamats izpaužas tieši tiesnešu apstiprināšanas procedūrā. Proti, Latvijas Republikas Saeima kā tautas leģitīmētis orgāns apstiprina tiesnešus amatā. Secīgi izriet secinājums, ka konstitucionālie orgāni, kas spriež tiesu, tiek leģitīmēti pastarpināti. Tas savukārt nozīmē, ka tautas griba tiesu varas demokrātiskajā leģitimitācijas procesā ir piesaistīta netieši. Tātad tiesu varai ir vājāks personālās leģitimitātes spēks. Turklāt tiesneši ir neatceļami,⁴⁰ tādējādi tiesu vara ir ne tikai tālāka no suverēna, bet arī pašā atzarā ir ievērojami retāka amatpersonu mainība salīdzinājumā ar likumdevēja varas vai izpildvaras atzaru.⁴¹

Satversmes projekta izstrādes debatēs ir rodamas vairākas vērtīgas atziņas par sabiedrības tiesībām prasīt atskaites no valsts varas orgāniem, kā arī par tiesu varas autoritātes un atklātības korelāciju. Piemēram, Marģers Skujenieks (1886–1941) Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdē, referējot par Latvijas Republikas Satversmes I daļu, norādīja, ka valsts orgāni ir tikai tautas pilnvarotie, kuras vārdā tie izlieto

³⁶ Nolēmumu kvalitātes kritēriji sabiedrības uzticības kontekstā nav šajā rakstā pētāms jautājums, taču tas ir aktuāls jautājums tiesu varas komunikācijā ar sabiedrību tiesas spriešanā.

³⁷ Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mīts M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 179. lpp.

³⁸ Osipova S., Strupišs A., Rieba A. 09.03.2010. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/doc/206150-tiesu-varas-neatkaribas-un-efektivitates-palieldinasanas-un-nostiprinanas-rezerves/> [aplūkots 08.02.2021.].

³⁹ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitimitācija un deleģēta likumdošana: teorētiskie pamati. Likums un Tiesības. 2002, 4. sēj., 2002, Nr. 9, 261. lpp.

⁴⁰ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922., 84. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 13.02.2021.].

⁴¹ Rakstā nav plašāk analizēts un izvērtēts, kā tas līdzsvarojas starp tiesu varas neatkarības un caurskatāmības garantiju.

valsts varu,⁴² tādējādi nepārprotami norādot uz sabiedrības varu šajās attiecībās. Savukārt sociāldemokrāts Andrejs Petrevics (1883–1939), debatējot par atklātību parlamentā, uzdeva retorisku jautājumu: “Sakiet, kungi, kāpēc mūsu tiesām un tiesām vispār ir tik liela autoritāte? Viens no iemesliem pēc manas pārliecības bez šaubām ir tas, ka tiesas sēdes ir atklātas, ka tiesas neslēpjas aiz slēgtām durvīm [...] Taisni tās, kuru sēdes ir atklātas, ir visautoritatīvākās tiesas.”⁴³ Arī R. Akmentiņš ir norādījis, ka valsts vara ir valsts sākums un beigas. Uz to visi paļaujas, tai tic, bet pret to vērsas arī visstingrākā kritika.⁴⁴

Lai arī suverēns ir pilnvarojis tiesu varu spriest tiesu, demokrātiskas leģitimitācijas aspekti norāda: tauta tiesu varu ir leģitimējusi pastarpināti. Lai tiesu vara pilnvērtīgi varētu pildīt suverēna pilnvaroto – spriest tiesu, tiesnešiem ir jābūt ieceltiem uz mūžu un jābūda neatkarības garantijas.

Līdz ar to nav nekādu šaubu, ka jau no minētajiem demokrātiskās leģitimitācijas aspektiem tiesu varai ir pienākums komunicēt ar sabiedrību. Vienlaikus šāds pienākums pats par sevi ir ļoti abstrakts un to nav iespējams absolutizēt. Ētikas prasības, profesionālā valoda, tiesnešu amata cenzi, *ex parte* riski, digitālās platformas, vārda brīvības ierobežojumi, apspriedes noslēpums – tiesiski demokrātiskā valstī tiesu varas pienākumā komunicēt ar sabiedrību ir jābūt pilnīgai skaidrībai un līdzsvarotībai par visiem apstākļiem, kas var ietekmēt pašu galveno tiesai uzticēto funkciju – tiesas spriešanu. Taču šie jautājumi paliek atklāti un ārpus šā raksta robežām.

Kopsavilkums

1. Vēsturiski tiesu varas leģitimitācijas pamats bija Dievs vai Dievu spēka pilnvarots valdnieks. Tas ticības līmenī nodrošināja sabiedrības uzticību tiesas spriedumiem, tālab tiesai nebija nepieciešams komunicēt ar sabiedrību ārpus tiesas spriešanas rāmja.
2. Atņemot sakrālo elementu tiesas spriešanai, attīstījās saprātīgā indivīda koncepts. Saprātīgajam indivīdam ir raksturīga racionāla domāšana, kas ietver kritisku spriestspēju. Tiesu varas nolēmumi pakļaujas racionālisma prasībām, proti, tiesas nolēmumu neuzskata *a priori* par taisnīgu un neapstrīdamu.
3. Tiesu vara tiesiski demokrātiskā valstī ir leģitimēta pastarpināti. Līdz ar to tiesu varai ir vājāks personālās leģitimitācijas spēks. Tiesu varai ir nepieciešama sabiedrības uzticība, tādēļ tiesu varai ir pienākums komunicēt ar sabiedrību arī ārpus tiesas spriešanas procesa.

⁴² [b. a.] 2006, 248.–249. lpp. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf [aplūkots 16.02.2021.].

⁴³ [b. a.] 2006, 510. lpp. Pieejams: http://flriga.lu.lv/tzpi/materiali/Satversmes_sapulces_stenogrammas.pdf [aplūkots 15.02.2021.].

⁴⁴ Akmentiņš R. 1934, 7. lpp. Pieejams: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pp|issue:/g_001_0304042140|article:DIVL34|page:9|query:le%C4%A3itim%C4%81cija|issueType:B [aplūkots 04.02.2021.].